

Цувіна Тетяна Андріївна,
кандидат юридичних наук,
докторант, доцент кафедри цивільного процесу,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Значне місце у творчому доробку С. Ю. Каца займають дослідження, присвячені принципам цивільного судочинства та реалізації права на судовий захист [1; 2]. Зазначені питання не втрачають актуальності і зараз, адже зміни до ЦПК 2017 р. дозволяють по-новому поглянути на проблематику особливостей реалізації загальних принципів права під час здійснення правосуддя в цивільних справах. Ключовим у цьому контексті є закріплення на конституційному та галузевому рівні верховенства права як однієї із засад цивільного судочинства (ст. 129 Конституції України, п. 1 ч. 3 ст. 2, ч. 1 ст. 10 ЦПК), що вимагає осмислення з точки зору структурно-функціональної характеристики зазначеного принципу.

Відтворення конституційного принципу верховенства права на рівні галузевого законодавства підкреслює виключне методологічне значення, яке має зазначений принцип у процесуальних галузях права. Зазначене проявляється, зокрема, у тому, що верховенство права, відіграючи роль принципу-максими, транспонує до сфери цивільного судочинства увесь масив конституційно-правових цінностей (справедливість, гуманізм, рівність тощо), а також вимагає дотримання загальних принципів права та міжнародних стандартів справедливого судочинства під час здійснення правосуддя у цивільних справах. Крім того, дотримання принципу верховенства права забезпечує легітимацію цивільного судочинства у демократичному суспільстві.

Поряд із цим, велике значення з точки зору ефективної реалізації зазначеного принципу має розуміння його змісту, особливо, зважаючи на те, що у самому тексті ЦПК відсутнє будь-яке його тлумачення. Так, на рівні цивільного процесуального законодавства верховенство

права згадується у наступних контекстах: у п. 1 ч. 2 ст. 2 ЦПК воно визнається основною засадою (принципом) цивільного судочинства; у ч. 1 ст. 10 ЦПК зазначається, що суд при розгляді справ керується принципом верховенства права; у ч. 1 ст. 263 ЦПК міститься положення про те, що судові рішення повинно ґрунтуватися на засадах верховенства права, бути законним та обґрунтованим.

Певним орієнтиром для уніфікованого розуміння верховенства права є Доповідь Венеціанської комісії на 86-му пленарному засіданні (25-26 березня 2011 р.), де на основі історичного розвитку концепції верховенства права в континентально-правовій та англосаксонській традиції в узагальненому вигляді виокремлено наступні складові верховенства права: а) законність, враховуючи прозорий, підзвітний та демократичний процес введення в дію приписів права; б) юридична визначеність; в) заборона свавілля; г) доступ до правосуддя, представленого незалежними та безсторонніми судами, включно з тими, що здійснюють судовий нагляд за адміністративною діяльністю; д) дотримання прав людини; е) заборона дискримінації та рівність перед законом [3].

Поряд з цим, ключовим для тлумачення принципу верховенства права на рівні національного правопорядку загалом та у сфері цивільного судочинства зокрема мають бути положення ЄКПЛ. Зазначене знаходить своє підтвердження у ч. 4 ст. 10 ЦПК, відповідно до якої суд застосовує при розгляді справи ЄКПЛ та протоколи до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та практику ЄСПЛ як джерело права. У цьому контексті слід відзначити, що закріплення принципу верховенства права в Преамбулі ЄКПЛ та подальше тлумачення зазначеного принципу у практиці ЄСПЛ у контексті окремих конвенційних прав дозволили виокремити конкретні складові принципу верховенства права в демократичному суспільстві, завдяки чому зазначений принцип почав розглядатися як загальноєвропейський принцип природного права. Так, ЄСПЛ в своїх рішеннях неодноразово зазначав, що верховенство права є одним із загально визнаних принципів права в демократичному суспільстві, який притаманний всім статтям ЄКПЛ та саме ним слід керуватися при її тлумаченні [4].

У літературі висловлюються різні точки зору стосовно складових верховенства права у практиці ЄСПЛ, зважаючи на динамічний та еволюційний характер інтерпретації положень ЄКПЛ [5, с. 1171–1222; 6, с. 97–117]. Зважаючи на предмет нашого дослідження, на наш погляд, аналіз практики ЄСПЛ дозволяє виокремити наступні ключові концепти, що складають зміст принципу верховенства права в цивільному судочинстві: а) визнання пріоритетності прав людини; б) законність, що передбачає неухильне дотримання під час здійснення цивільного судочинства норм процесуального та матеріального законодавства за умови, що воно відповідає встановленим ЄСПЛ вимогам до «якості закону», зокрема є доступним та передбачуваним; б) юридична визначеність, яка гарантує передбачуваність та стабільність правозастосування, передбачаючи заборону надмірного формалізму та застосування зворотної дії закону, забезпечення єдності судової практики, дотримання правила *res judicata* та вимогу виконання судових рішень; в) пропорційність, що спрямована на забезпечення розумного балансу приватних і публічних інтересів у сфері здійснення правосуддя в цивільних справах, відповідно до чого під час розгляду справи в порядку цивільного судочинства та ухваленні рішення у справі цілі обмежень прав людини повинні бути істотними, а засоби їх досягнення – обґрунтованими і мінімально обтяжливими для осіб, чий інтереси обмежуються; г) доступність правосуддя, що гарантує право на доступ до суду, а в окремих випадках також право на ефективні засоби правового захисту та право на доступ до альтернативних способів вирішення спорів; д) гарантії права на справедливий судовий розгляд, зокрема, незалежність та неупередженість суду, рівноправність та змагальність судочинства, заборону втручання законодавця у процес відправлення правосуддя, вмотивованість судових рішень тощо.

Література

1. Кац С. Ю. Развитие принципов советского гражданского судопроизводства в Конституции СССР 1977 г. / С. Ю. Кац, В. В. Комаров // Проблемы социалистической законности. – Х., 1979. – Вып. 4. – С. 125–134.

2. Кац С. Ю. Конституционное право граждан СССР на судебную защиту / С. Ю. Кац, Л. Я. Носко // Проблемы социалистической законности. – Х., 1980. – Вып. 6. – С. 89–95.
3. Report on the Rule of Law, adopted by the Venice Commission at its 86 plenary session (Venice, 25-26 March 2011). [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?PdfFile=CDL-AD\(2011\)003rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?PdfFile=CDL-AD(2011)003rev-e).
4. *Amuur v. France*, № 19776/92, 25 June 1996. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57988>;
5. Головатий С. П. Верховенство права: від доктрини до принципу / С. П. Головатий. – Книга друга. – К. : Фенікс, 2006. – С. 1171–1222.
6. Рабінович П. М. Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики : монографія / П. М. Рабінович. – Львів : Сполом, 2016. – С. 97–117.